

บทที่ 3

ตลาดชายแดนกับการปะทะปฏิสัมพันธ์แห่งกลุ่มชาติพันธุ์

ตั้งแต่พื้นที่ชายแดนถูกเปลี่ยนจากสนามรบเป็นสนามการค้าสมัยรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ (พ.ศ. 2531-2533) และกลุ่มเขมร 4 ฝ่ายปรองดองกัน⁹ ทำให้พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาถูกปรับเปลี่ยนเริ่มต้นจากรัฐเป็นผู้สนับสนุน โดยทางการได้ให้นิยามว่า

“การค้าชายแดน หมายถึง เป็นการค้าที่เกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ ของประชาชนหรือผู้ประกอบการค้าที่มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัด อำเภอ หมู่บ้าน ที่มีพรมแดนติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน ได้ทำการซื้อขาย แลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างประชาชนที่อยู่อาศัยตามบริเวณชายแดนของทั้งสองฝ่าย...”

(<http://www.moc.go.th/opscenter/ly/y14.htm>)

การให้นิยามความหมายการค้าชายแดนที่ทางราชการได้ให้ความหมายดังกล่าวนี้เสมือนหนึ่งว่าไม่มีความซับซ้อน ซ่อนเงื่อน และการลักลอบ แต่ก็พบข่าวคราวการลักลอบค้าขายนอกระบบเป็นประจำ เช่น

“เมื่อวันที่ 20 ส.ค.52 เวลา 10.30 น.ที่ด่านศุลกากรช่องจอม ต.ด่าน อ.กาบเชิง จ.สุรินทร์ ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดสุรินทร์ ร่วมกับ นายด่านศุลกากรช่องจอม ผกก.สภ.กาบเชิง สารวัตรด่านตรวจคนเข้าเมืองกาบเชิง สุรินทร์ ได้นำสินค้า ซึ่งเป็นกระเป๋าถือละเมียดลิขสิทธิ์ ยี่ห้อดัง หลุย วิตตรอง กุชชี , ชาเนล และพราด้า กว่า 300 ใบ นำมาแถลงต่อสื่อมวลชน และเผาทำลายในเวลาต่อมา...” (<http://www.esanclick.com/newses.php?No=14648>)

อย่างไรก็ตาม แนวความคิดของรัฐชาติได้กลายเป็นความคิดครอบงำเกี่ยวกับความเข้าใจในเรื่องการค้า ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดน แนวคิดดังกล่าวอาจเป็นสนับสนุนและทำลายในขณะเดียวกัน สอดคล้องกับคำกล่าวของ Donnan และ Wilson (2003) ว่า การยึดเอารัฐ

⁹ ผลงานที่โดดเด่นมากของรัฐบาล พลเอกชาติชาย ได้แก่ การดำเนินนโยบายต่างประเทศกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะใน กลุ่มอินโดจีน เช่น การประสานงานให้มีการเจรจาความร่วมมือระหว่างเขมร 4 ฝ่าย เพื่อยุติการสู้รบ และสนับสนุน ให้มีการจัดตั้งรัฐบาลประเทศกัมพูชาภายใต้การนำของ สมเด็จสีหนุขั้น นโยบายต่างประเทศของ รัฐบาลพลเอกชาติชาย มีชื่อเรียกที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายคือ นโยบาย “เปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า”

เป็นจุดศูนย์กลางและการใช้กรอบตัดสินกิจกรรมที่พรมแดนว่า สนับสนุนหรือทำลายผลประโยชน์ของรัฐ (support or subversion) นอกจากไม่ช่วยให้เข้าใจปัญหาแล้ว นับวันกลับยิ่งสร้างปัญหา โดยความคิดที่ถ่วงรั้งการปรับตัวของรัฐ (อ้างใน พฤษัย เภาถวิล, 2552 : 22-23)

นอกจากชายแดนช่องจอมจะมีตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าแล้ว พื้นที่ตรงกับข้ามและข้ามแดนอีกฟากฝั่งก็เป็นคาสีโน ที่เป็นแหล่งนักพนันประลองฝีมือและเสียงดง โดยเฉพาะวันหยุดยาว คนที่เข้าไปส่วนใหญ่ก็คือคนที่อยู่ฝั่งไทย ปรากฏการณ์การเข้าบ่อนคาสีโนของคนถือสัญชาติไทยข้ามแดนไปเล่นในฝั่งกัมพูชาเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป สื่อสารมวลชนยังนำเสนอข่าวเป็นระยะ ๆ อีกด้วย ถึงแม้ไทยไม่ได้สนับสนุนให้คนไทยเล่นการพนัน แต่ผู้คนก็หลั่งไหลไปอย่างคับคั่ง

การค้าขายและการเล่นการพนันในอาณาบริเวณชายแดนช่องจอมนี้แสดงให้เห็นถึงปรากฏการณ์การข้ามพรมแดน (trans border) ของผู้คนที่สองฟากฝั่งผ่านคำพูดและเสียงเล่าจากผู้คนที่อยู่ในชุมชนชายแดนทั้งสองฟากฝั่งแสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนและเลื้อนไหลของผู้คนในพื้นที่ชายแดนเป็นอย่างดี ผู้วิจัยได้ไปสังเกตการณ์ในพื้นที่หลายวัน ทำให้เข้าใจในเรื่องการข้ามพรมแดนที่ไม่ใช่ปกติวิสัย เป็นกระบวนการทางสังคมที่มีความซับซ้อนและหลากหลายท่ามกลางการกำหนดกฎหมายและระเบียบเกี่ยวกับการข้ามแดน การเล่นการพนัน และการค้าขายในพื้นที่ชายแดนของประเทศไทย

การปะทะปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนในพื้นที่ชายแดน ผู้วิจัยได้เลือกเอาภาพชีวิตผู้คนในพื้นที่ชายแดนในมิติแห่งความเลื้อนไหล และซับซ้อนของพื้นที่ผ่านประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าช่องจอมและตลาดโอรส์เมียด
2. มอเตอร์ไซค์รับจ้างในตลาด
3. ผู้คนในตลาดกับพยานรักต่างรัฐ : พ่อเขมรไทย แม่เขมรกัมพูชา

1. กลุ่มชาติพันธุ์เขมรกับตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าช่องจอมและตลาดโอรส์เมียด

ตลาดถือว่าเป็นพื้นที่ที่เกิดการปะทะปฏิสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์และรัฐ การใช้พื้นที่ตลาด ลักษณะการปะทะปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับผู้คนและผู้คนกับรัฐสะท้อนให้เห็นถึงการช่วงชิงความหมาย การยอมรับในความเป็นพวกเดียวกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ และการครอบงำโดยอำนาจแห่งรัฐ อาณาบริเวณชายแดนจึงเป็นพื้นที่แห่งการปะทะปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในพื้นที่ การแลกเปลี่ยนสินค้าสร้างปรากฏการณ์การปะทะปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์แต่ละกลุ่มและอำนาจแห่งรัฐชาติ ดังนี้

1.1 ตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าของจอม

ปัจจุบันการดำเนินชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนบ้านด่านซับซ้อ้นมากยิ่งขึ้น ตั้งแต่มีการเปิดการค้าชายแดน มีพ่อค้าแม่ค้านำสินค้ามาค้าขาย และมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้น วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต้องเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะเมื่อมีเปิดบ่อนพนันคาสีโนด้วยแล้ว ทำให้หลายคนในชุมชนติดการพนัน ครอบครัวแตกแยก และมีหนี้สินมากยิ่งขึ้น (สปี ดิงาม. 14 ธันวาคม 2551. สัมภาษณ์) จากคำเล่าของนายสปีแสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เปลี่ยนแปลงไป และเป็นอยู่ซับซ้อนมากกว่าเดิม ไม่เพียงเท่านั้น เยาวชนในหมู่บ้านด่านก็ช่วยผลิตเปลี่ยนพ่อแม่ค้าขายและขับมอเตอร์ไซค์รับจ้างด้วย

ระหว่างปี พ.ศ. 2537-2538 บริเวณพื้นที่ชายแดนช่องได้เปิดให้มีการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างพ่อค้าไทยและกัมพูชา กลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่านและบ้านโอรเสม็ด ได้นำสินค้าพื้นบ้าน เช่น ผัก ของป่า เสื่อหวาย เพอร์นิเจอร์ไม้ และเครื่องใช้สอยต่าง ๆ มาแลกเปลี่ยนกัน และต่อมาเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางมาร่วมจับจ่ายซื้อสินค้านำมาด้วย เมื่อมีการค้าขายเพิ่มขยายตัวมากยิ่งขึ้นพ่อค้าจากต่างถิ่น พ่อค้าเดินทางมาจากตลาดตลาดต่าง ๆ สนใจซื้อขายสินค้าในตลาดของจอมมากยิ่งขึ้น โดยการนำสินค้าทันสมัยทั้งที่เป็นสิ่งอุปโภคและบริโภคมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกับสินค้าในตลาดของจอมซึ่งมีสินค้าแปลกกว่า (สินค้าเลียนแบบและมีสอง) ในที่สุดการช่วงชิงการแลกเปลี่ยนสินค้าเริ่มเข้มข้นมากยิ่งขึ้น พ่อค้าจากตลาดเขตเทศบาลอำเภอปราสาท อำเภอสังขะ และกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ก็เข้ามาแข่งขันกับสินค้าพื้นบ้าน ทำให้พ่อค้าชาวบ้านซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในชุมชนต้องปรับตัวและเปลี่ยนสินค้าจากของพื้นบ้านเป็นสินค้าขายปลีกจากพ่อค้าที่เดินทางมาจากต่างถิ่นที่ปรับเปลี่ยนมาเป็นพ่อค้าขายส่ง บางคนต้องพบกับความขาดทุนจนเลิกขายในที่สุด (นางเฮง แสงเพชร. 22 ตุลาคม 2551. สัมภาษณ์) กรณีนางเฮง แสงเพชรสะท้อนให้เห็นพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแม่ค้าที่มีประสบการณ์ต่างแต่เริ่มเดิมทีการแลกเปลี่ยนสินค้าแบบวิถีพื้นบ้าน คือ การค้าขายสินค้าที่ได้จากชุมชนและของป่าเปลี่ยนมาเป็นสินค้าจากตลาดที่นำมาจากตลาดต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลิตภัณฑ์ที่หลากหลายมากกว่าของชุมชน

ภาพที่ 12 ภาพตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าชายแดนองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

จากการร่วมเสวนากลุ่ม (focus group) โดยการนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์ต่าง ๆ มาเล่าใหม่ให้ผู้อื่นที่เล่าเรื่องเกี่ยวกับฟังและสรุปความเห็นว่าเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นจริงเกี่ยวกับค้าขายในพื้นที่ชายแดน หลังจากพ่อค้าพื้นบ้านเล็กขายแล้ว นักการเมืองในพื้นที่ได้รับอนุญาตเช่าพื้นที่ป่าสงวนประมาณ 70 ไร่ เพื่อสร้างตลาด พ่อค้าและแม่ค้าที่ขายอยู่ในสถานที่เดิมหน้าด่านช่องจอมถูกไล่ไม่ให้ขาย ถ้าจะขายให้ย้ายมาขายในตลาดเอกชนที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ตลาดสมบัติ ซึ่งเป็นตลาดที่ห่างจากจุดผ่านแดนประมาณ 700 เมตร การเปลี่ยนแปลงวิธีการดำรงชีพของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่านก็เริ่มมีอีกครั้ง ผู้ที่ขายในตลาดจะต้องเช่าที่และมีราคาไม่คุ้มกับการกำไรที่ได้ เนื่องจากตลาดสมบัติเป็นตลาดแบบเอกชน ผู้ที่จะมาเช่าพื้นที่ขายจะต้องจ่ายค่าเช่าประมาณปีละ 4,000 บาท และจ่ายค่าตลาดรายวัน ๆ ละ 50-100 บาท ซึ่งก็แล้วแต่ลือคที่เช่าและสินค้าที่นำลงมาขายในตลาด ชาวบ้านต้องผันตัวเองเป็นผู้ขนส่งสินค้าโดยรถเข็นโดยต่อรองกับเจ้าของตลาดสมบัติและตั้งเป็นชมรมรถเข็นขึ้นเพื่อต่อรอง ทุกคนลงทุนครั้งแรกในการซื้อรถเข็น คันละ 2,500 บาท รายได้โดยเฉลี่ยประมาณวันละ 500-600 บาท แต่ก็ต้องจ่ายค่าคิววันละ 20 บาทให้กับตลาดสมบัติอีก

เมื่อตลาดสมบัติหมดสัญญา องค์การบริหารส่วนจังหวัด มีแนวคิดจะสร้างตลาดการค้าชายแดนขึ้น และต้องการพื้นที่ป่าบริเวณภูหลวง(พื้นที่สามแยกเส้นทางบ้านไปด่านช่องจอม) แต่กรมป่าไม้ไม่อนุญาต จึงกลับมาใช้พื้นที่ของราชพัสดุ ซึ่งเดิมเป็นสถานที่ตั้งโรงเรียนบ้านด่าน ปัจจุบันย้ายไปตั้งอยู่ทางตะวันตกหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนจังหวัดเริ่มต้นด้วยการทำประชาคม โดยใช้เหตุผลว่า จะใช้ที่แห่งนี้สร้างเป็นคลังสินค้าและสร้างหอสำหรับจ่ายน้ำประปาให้ชุมชนบ้านด่าน แต่พอสร้างจริง ก็สร้างเป็นตลาดการค้าชายแดน

เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่รัฐโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้กระทำกับชุมชนบ้านด่าน กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มีการคัดค้าน และเรียกร้องให้ดำเนินการตามที่เคยทำประชาคมไว้ แต่ไม่ได้รับผลตอบรับ นอกจากนี้ที่ดินตรงกันข้ามกับตลาดที่สร้างซึ่งเป็นที่ดินที่สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตร (สปก.) ได้จัดสรรที่ดินให้แก่ราษฎรทำประโยชน์ทางการเกษตรรายละเอียด 4 ไร่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดได้เจรจากับเกษตรกรเจ้าของแปลงที่ดินจำนวน 15 ราย ในพื้นที่ที่จะสร้างอาคารศูนย์ OTOP โดยขอพื้นที่เกษตรกร 8 ราย ใช้เป็นที่ก่อสร้าง และขอร้องให้เกษตรกร 7 รายที่เหลือแบ่งที่ดินให้กับเกษตรกรที่ยกพื้นที่ให้ทางราชการ 8 รายข้างต้นโดยการแบ่งเท่า ๆ กัน ให้คำสัญญาว่าจะให้ทำงานในศูนย์ฯ และตลาด แต่ปัจจุบันเกษตรกรทั้งหมดไม่ได้ทำงานดังกล่าว และที่ดินที่ได้รับแบ่งให้ก็นำไปขายหมด นี่เป็นปัญหาสำคัญเช่นเดียวกันในการดำเนินการจัดการพื้นที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในพื้นที่ เกษตรกรเจ้าของที่ดินบางรายต้องเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ข้างเคียงเป็นที่จอดรถเอกชน และตั้งร้านค้าเอกชนตรงกันข้ามกับตลาดองค์การบริหารส่วนจังหวัด

“OTOP เปิดไม่ได้ เพราะเอาที่ดินของประชาชนซึ่งเป็นที่ดิน สปก. ก็เปิดเฉพาะเสาร์กับวันพุธให้พ่อค้าแม่ขายได้ที่ค้าขาย พอเปิดก็ให้เงินแล้วเจ้าของที่บริจาคให้ แต่เขาไม่พอใจ ต้องให้ทำงานด้วย จึงจะพอใจ แต่ก็ไม่สามารถทำได้เพราะยังไม่เปิดเป็นทางการ ก็คาราคาซังมาจนถึงปัจจุบัน” เสียงเล่าของผู้ค้าขายในพื้นที่อาคาร OTOP

เสียงเล่านี้แสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งการใช้พื้นที่ระหว่างรัฐกับชาวบ้านในพื้นที่ การจัดการพื้นที่ตลาดโดยกลไกภาครัฐน่าจะมีปัญหาในเรื่องนี้ “เมื่อเปลี่ยนผู้นำ ก็เปลี่ยนนโยบายการใช้พื้นที่ไปเป็นเรื่องปกติ ชาวบ้านไม่รู้จะว่าอย่างไร รอดูเท่านั้นเอง แต่ก็ไม่ค่อยพูดอะไรมากหรอก เพราะไม่มีอำนาจ ให้เขาจัดการเอง” เสียงชาวบ้านด่านพูดบอกผู้วิจัยเกี่ยวกับอาคาร OTOP หลังนี้

หลังจากนั้น ผู้วิจัยได้เดินเที่ยวดูและเลือกซื้อสินค้าในตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า เดินไปพลางคุยทักทายแม่ค้าพลาง และสอบถามผู้เลือกสินค้าคนหนึ่งเดินทางจากต่างจังหวัดมาเลือกซื้อเสื้อผ้ามือสองว่าเป็นคนที่ไหน ได้คำตอบว่า “คนร้อยเอ็ดคะ มาสิบกกว่าคน หนูก็มาเดินเล่นรอเพื่อน

ข้ามฟากไปเล่นคาสิโน ไม่รู้จะซื้ออะไรดี สินค้าของเก่า เครื่องใช้ไฟฟ้าก็เป็นของเลียนแบบ ไม่มีอะไรจะซื้อเลย สู้ไปซื้อที่บ้านเรามากกว่า ที่พอซื้อได้ก็เป็นเครื่องไม้และหวายเท่านั้นแหละ” ผู้วิจัยเหลือบมองไปทางเข้าตลาดแล้วชี้ไปที่แม่ค้าขายแมลงทอดแล้วถามว่า “แล้วไม่ซื้อของกินหรือ เห็นเขาขายพวกตักแตนทอด และแมงกูดจี่” เธอตอบว่า “ไม่หรอก ไม่กล้ากิน ไม่ค่อยสะอาดเท่าไรรู้ไปแล้ว ไม่เหมือนบ้านเรา” นี่คือเสียงเล่าของผู้ซื้อของในตลาดคนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นเกี่ยวกับสินค้าในตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าของจอม

ผู้วิจัยเดินไปเรื่อย ๆ แล้วก็ไปหยิบเครื่องเล่น MP4 แล้วถามเป็นภาษาเขมรแปลเป็นไทยว่า “ราคาเท่าไร” คนขายก็ตอบเป็นภาษาไทยว่า “สองพันบาทคับ” ถามต่อไปว่า “ลดได้เท่าไร” เขาตอบว่า “ลดไม่ได้เลย” ผู้วิจัยก็ตอบอยากไม่มีเยื่อใยว่า “ไม่ลดไม่ซื้อ” คนขายก็บอกขายทันทีว่า “พันห้าก็แล้วกัน” ผู้วิจัยก็ต่อราคาอีกว่า “พันสองก็แล้วกันนะ” คนขายตอบว่า “เอาก็เอา ประเดมิร้าน ผมยังขายไม่ได้เลยสักเครื่อง” ผู้วิจัยเหลือบไปมองเห็นแผ่นซีดีหนังและเพลงก็เลยถามว่า “ซีดีเหล่านี้เอามาจากไหน” คนขายก็บอกว่า “เอามาจากเขมรคับ เขาทำขาย เพลงเพราะนะพี่ หนังไทยก็มี เพลงไทยก็มี พี่สนใจหนังแบบนั้นไหม ผมมีเหมือนกัน” ผู้วิจัยก็สงสัยเรื่องการขายซีดีละเมิดลิขสิทธิ์และซีดีลามก เลยถามต่อไปว่า “ขายอย่างนี้ตำรวจไม่จับหรือ” เขาก็ตอบว่า “จับบ้างครับ วันไหนเขามาจับก็ช่วยไป แต่ก็ต้องให้เงินเขา ถ้าโดนจับถือว่าช่วยไป ผมจะเอาเงินมาจากไหน แค่อซื้อซีดีมาขายก็ไม่มีแล้ว เอาของเขามาก่อน ได้เงินค่อยไปให้เขา เขาก็จะมาดูและจับเดือนละครั้ง” ผู้วิจัยก็ถามต่อไปว่า “แล้ววันนี้ตำรวจไม่มาจับหรือ” เขาตอบว่า “ไม่มาหรอก ถ้ามาก็จะมีคนมาเดินบอกก่อนว่า ให้เก็บของที่ผิดกฎหมาย แล้วเราก็เก็บไป เขาเดินผ่านมาไม่เห็นก็เลยไป”

ในกรณีเดียวกันนี้ผู้วิจัยได้คุยกับชาวบ้านด่านที่คับแค้นใจในเรื่องนี้ คำหนัก ๆ ก็ออกมาจากปากของผู้คนในชุมชนว่า “คนขายไม่เห็นจับเลยในตลาด เวลาเราไปซื้อมาก็จับเรา ตำรวจก็อย่างนี้แหละ กินจนไม่รู้จะไว้ไหน” เสียงเล่านี้แสดงถึงการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่รัฐกับผู้คนที่เป็นคนซื้อและคนขายแตกต่างกัน

วันหนึ่งผู้วิจัยนั่งสังเกตอยู่ที่ด่านตรวจคนเข้าเมือง เห็นเจ้าหน้าที่สรรพสามิตตรวจคนไทยที่เดินเข้ามาจากฝั่งกัมพูชาทุกคน แต่ไม่ได้ตรวจคนเขมรที่ซื้อสิ่งของจากไทยไป ผู้วิจัยก็เลยสงสัยเข้าไปคุยได้คำตอบว่า “ไม่ตรวจหรอก พวกเขมรเขาซื้อของไทยดีแล้ว เราได้ดูแลการค้า ยิ่งซื้อเท่าไรยิ่งดี และอีกอย่าง ของไทยไม่ผิดกฎหมายหรอก” และวันหลังต่อมา ผู้วิจัยก็ไปนั่งสังเกตที่ท่ารถตู้เพื่อสัมภาษณ์พนักงานขับรถตู้ มีผู้หญิงชาวเขมรกัมพูชาคนหนึ่งเดินมาแล้วถามว่า “พี่เอาบุหรี่ยาไหม กรองทิพย์ สายฝน มาโบโร และแอลเอ็ม เอาอันไหน” ผู้วิจัยก็สงสัยว่าทำไมหญิงชาวกัมพูชา

คนนี้สามารถเอามาได้ถามได้ความว่า “ฉันเป็นชาวกัมพูชาเดินถือมาเขาไม่ตรวจหรอก แต่ก็ไม่ได้เอามาเยอะ ของเขาไว้ที่ฝั่งโน้น ถ้าพ่อยากได้ก็จะไปเอามาให้ ของละยี่สิบบาทเอง เอาใหม่” ผู้วิจัยก็ปฏิเสธเธอไป

จากข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้เล่าเป็นเรื่องราวของคนผู้ขายและผู้ซื้อในพื้นที่ชายแดน จะเห็นได้มีความหลากหลายสะท้อนให้เห็นประเภทคนที่อำนาจรัฐได้ควบคุม มีการโต้ตอบ รอมชอม และแยกแยะกันอยู่ในพื้นที่ตลาด ขอบเขตที่รัฐได้พยายามจัดสรรทำเป็นตลาดการค้าชายแดน ศูนย์ OTOP และการควบคุมตรวจตราสินค้าเข้า ดูเหมือนจะเป็นวิธีการที่มั่นคง และไม่สามารถโต้แย้งได้ แต่ความเป็นจริง ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ได้สื่อออกมาให้เห็นในด้านตรงกันข้าม การต่อสู้ภายใต้การครอบงำในเชิงพื้นที่กายภาพเกิดขึ้นอย่างไม่ลดละ มีกลวิธีที่หลากหลายและแบบยล ถึงแม้รัฐพยายามบอกดัง ๆ ว่า กฎหมายเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่ในพื้นที่ชายแดน ตลาดชายแดน และการค้าชายแดน อาจไม่เป็นไปดังรัฐจินตนาการ ดังที่ Wilson and Donnan กล่าวไว้ว่า การหาประโยชน์หรือฉวยใช้ประโยชน์จากกฎเกณฑ์ของรัฐโดยผู้คนในพื้นที่พรมแดน เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไปหลากหลายรูปแบบ (1998 : 21 อ้างใน พฤกษ์ เถาะถวิล, 2552 : 36)

ในตลาดของจอมพบเห็นปรากฏการณ์ที่หลากหลายทั้งในรูปแบบการยอมรับ การโต้ตอบด้วยการเลี่ยงกฎหมาย และการลักลอบซื้อขายสินค้า ในขณะที่เดียวกันสินค้าที่ขายอาจไม่เป็นไปตามคำนิยามของทางราชการเกี่ยวกับการค้าชายแดน ชุมชนบ้านด่านที่อยู่ติดกับตลาดไม่มีผลประโยชน์โดยตรงกับตลาด มีโอกาสน้อยที่จะเป็นผู้ขายของในตลาด เพราะต้องเช่าที่และไม่มีสินค้าวางขาย ในขณะที่ต้องรับภาระอันหนักหน่วงเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม น้ำเสีย และพื้นที่ใช้ประโยชน์ในด้านการเกษตร ที่รัฐไม่ได้เอาใจใส่ผู้คนในชุมชนบ้านด่านเลย เสียบบ่นรำพึงจากยายคนหนึ่งเป็นคนชาวบ้านด่านพัฒนาว่า “ตลาดอยู่ใกล้หมู่บ้านมาก น้ำเสีย ไหลลงลำคลอง น้ำประปาใช้ไม่ได้ ถึงใช้ได้ก็ไม่กล้ากินไม่กล้าอาบ เพราะเห็นแต่ขี้จากคนที่ขายของในตลาด ขี้ใส่ถุงพลาสติกแล้วทิ้งลงทุ่งนา เหม็นถึงนี่เลย”

ตลาดของจอมจึงกลายเป็นพื้นที่ที่ไม่ชวนฝันของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรในชุมชนบ้านด่าน บางคนไม่เคยไปเดินจับจ่ายซื้อของในตลาดเลยก็มี เพราะไม่ชอบในเรื่องความสะอาดในตลาดและความพลุกพล่านของผู้คนในตลาด การอ้างถึงผู้ขายของในตลาดที่ถูกสลับปรับเปลี่ยนมาเรื่อย ๆ จนถูกแยกกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่ขายของในตลาดว่า “พวกเขา” โดยให้ความหมายว่า คนเขมรในกัมพูชา

ภาพที่ 13 ภาพแสดงชาวบ้านด้านซ้บรมอเตอร์ไซค์ลากรถเข็นขนส่งสินค้าหน้าตลาดฯ

ทางการเดินทางขนส่งสินค้าระหว่างตลาดกับจุดผ่านแดนไม่สะดวกเท่าใดนัก เนื่องตลาดองค์การบริหารส่วนจังหวัดตั้งห่างจากจุดผ่านแดนของจอมประมาณ 2 กิโลเมตร การใช้รถเข็นเพื่อส่งสินค้าของชมรมรถเข็นก็ต้องปรับเปลี่ยนเป็นการใช้รถมอเตอร์ไซค์ลากรถเข็น และเปลี่ยนเป็นมอเตอร์ไซค์รับจ้างแทน ค่าใช้จ่ายวิ่งรถในวินมอเตอร์ไซค์ช่วงแรกราคาประมาณ 3,000-4,000 บาท ในปัจจุบันราคาสูงขึ้นตามลำดับจนถึงเสียวินฯตัวละ 10,000 บาท

สิ่งที่กลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ชุมชนชายแดนทั้ง 3 หมู่บ้านได้สะท้อนมาในการจัดกลุ่มเสวนาในแต่ละครั้ง ก็จะมีปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากคำบอกเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของพื้นที่ ปัญหาเหล่านี้แม้ได้สะท้อนต่อรัฐหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับรัฐแล้วก็ตาม ปัญหาดังกล่าวก็ยังไม่ได้รับการแก้ไขปรับปรุงแต่อย่างใด

นอกจากนี้ยังมีปัญหาที่เกิดขึ้นอีกมาก เช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษจากขยะที่เกิดขึ้นจากตลาด กลุ่มผู้ค้ายาเสพติดใช้ชุมชนเป็นเส้นทางผ่านยาเสพติด ลำห้วยตื้นเขินและเน่าเสีย สินค้าหนีภาษี ปัญหาโรคเอดส์ ปัญหาหญิงขายบริการข้ามแดน การลักลอบตัดป่าในพื้นที่ชายแดนโดยทหารกัมพูชามาถางป่าทำที่อยู่อาศัยลำเส้นเขตแดน และสินค้าละเมิดลิขสิทธิ์ เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นปัญหาที่รอการแก้ไขจากรัฐไทยและกัมพูชาอย่างมาก

1.2 ตลาดโอรส์เสม็ด

ตลาดโอรส์เสม็ด เป็นตั้งอยู่ติดกับชุมชนโอรส์เสม็ด อำเภอสำโรง จังหวัดอุดรรัมย์ ห่างจากจุดผ่านแดนช่องจอมประมาณหนึ่งกิโลเมตร เดิมตั้งอยู่ในพื้นที่ก่อสร้างศาลาโน ย้ายไป เป็นตลาดขายสินค้าอุปโภคบริโภคแบบยี่ห้อ พ่อค้าแม่ค้าส่วนใหญ่เป็นผู้ย้ายมาจากจังหวัดอื่น ๆ ในกัมพูชา เช่น พระตะบอง กำปงจาม และพนมเปญ เป็นต้น อัตราการย้ายมาตั้งถิ่นฐานใหม่หลังจากมีการตั้งตลาดมีจำนวน 42.3 เปอร์เซ็นต์ (กรกฎ ๒๕๔๓ : ๓๖๙) ผู้วิจัยได้ไปสัมภาษณ์แม่ค้าและพ่อค้าในตลาดและหมู่บ้าน เบื้องต้นได้สังเกตการค้าขายในตลาด พบมีการค้าขายเสื้อผ้า กระเป๋า เหล้า บุหรี่ และเครื่องไม้ บางร้านก็เลิกขายกลับเปลี่ยนเป็นร้านกาแฟ เพื่อให้ชาวชุมชนโอรส์เสม็ดนั่งกินไปด้วยดูหนังไปด้วย ผู้วิจัยได้ถามเจ้าของร้านกาแฟว่า “ทำไมเปิดเป็นร้านกาแฟ แต่ก่อนขายเสื้อผ้าไม่ใช่หรือ” เขาก็ตอบว่า “ต้องเปลี่ยน เพราะคนไทยส่วนใหญ่ไม่มาซื้อเลย น้อยมากที่เข้ามาในตลาดนี้ นอกจากคนที่อยากซื้อจริง ๆ เพราะถึงซื้อไปได้ ตำรวจไทยก็ไม่ให้เอาเข้าประเทศอีก คนไทยก็เลยไม่มีซื้อ ร้านก็อยู่ไม่ได้ จึงต้องเปลี่ยนเป็นร้านกาแฟ รายได้ไม่ค่อยดีหรอก แต่ก็พออยู่ได้”

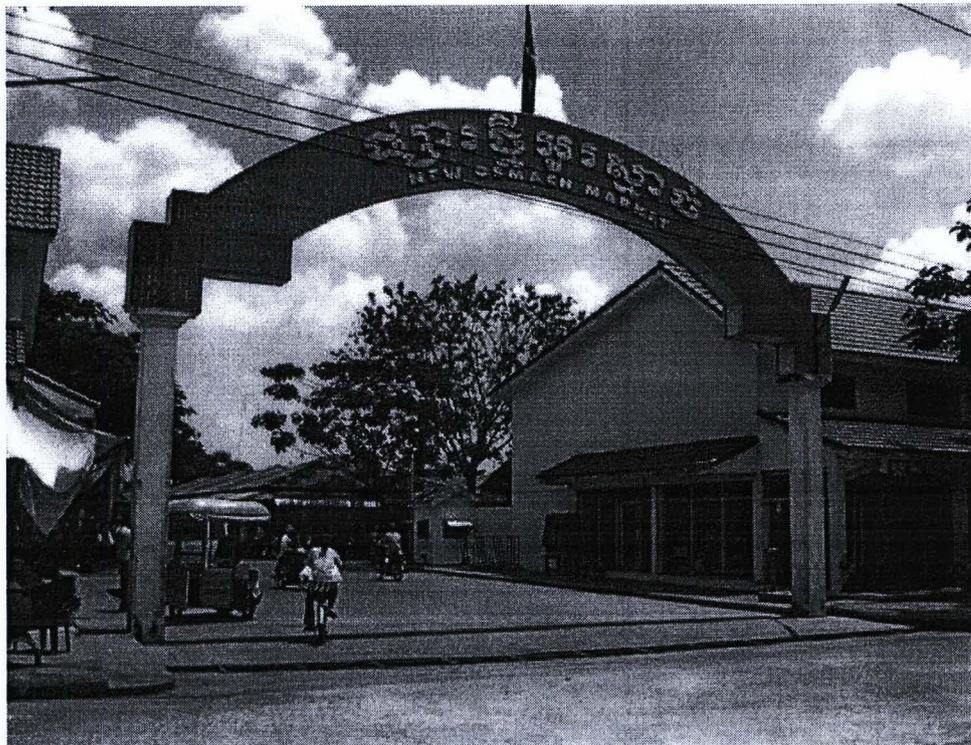
ภาพที่ 14 ร้านกาแฟเทียมเตอร์

หลังจากกินกาแฟแล้ว ผู้วิจัยก็เดินไปดูรอบตลาด ก็พบเห็นร้านที่ยังเปิดขายไม้ที่ร้าน แต่ที่ปิดขายได้ก็เพราะว่า มีลูกหลานเข้ามาขายในไทยด้วย ถึงแม้จะไม่สามารถนำสินค้าหนีภาษีมา

ขายในตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าของจอมฝั่งไทยได้ แต่ถ้าหากมีคนสั่งของก็สามารถนำไปให้ได้ จึงอยู่ได้

แม่ค้าในตลาดคนหนึ่งกล่าวว่า “เขาไม่มาซื้อหรอก ส่วนใหญ่เข้าคาสีโน และเลยไปเที่ยวผู้หญิงในหมู่บ้าน ซื้อได้แต่เขาให้เอาไปไทยได้อย่างละหนึ่งอัน ส่วนใหญ่มีเก้าอี้มาจากกรุงเทพฯ มารับเอาไป เอารถเข้ามาใส่ที่นี้เลยแล้วก็ขับไป กระเป๋าใบหนึ่งก็ประมาณสี่ร้อยห้าร้อย ไม่รู้เขาเอาไปขายเท่าไร ส่วนใหญ่ก็ไปเพิ่มราคาตามยี่ห้อ” ปราบฏการณ์การซื้อขายสินค้าในตลาดโอร์เสม็ดใหม่นี้ ดูจะเงียบเหงา แตกต่างจากร้านกาแฟ ที่ดูมีชาวเขมรก็มพูชานั่งจิบกาแฟดูบุนหรือและดูหนังไปด้วยครึกครื้นมากกว่า

ผู้วิจัยถามคนขายกระเป๋าว่า “คนเขมรมาซื้อกระเป๋าไปใช้บ้างหรือเปล่า” คำตอบก็คือมีส่วนน้อยเพราะราคาแพงเกินที่เขาจะซื้อได้ ส่วนใหญ่ก็จะซื้อกระเป๋าถูก ๆ มือสอง แม่ค้าขายกระเป๋าเล่าให้ฟังว่า “เมื่อก่อนฉันก็ไปเช่าขายในตลาดของจอมเก่า (ตลาดสมบัติ) เหมือนกัน ในตลาดเขาไม่ค่อยเข้มงวดเท่าไร ขายสินค้าพวกนี้ (เลียนแบบและละเมิดลิขสิทธิ์) ได้ รายได้ดีพอสมควร แต่ตอนนี้ก็ไปเรื่อย ๆ ขายได้ก็เอา ขายไม่ได้ก็อยู่ไป เพราะย้ายมาอยู่แล้ว ไม่รู้จะไปหาที่ไหน” ผู้วิจัยถามว่า “ในเขมรตำรวจเขาไม่จับหรือขายของพวกนี้” เธอตอบว่า “ไม่มีใครจับหรอก เพราะเข้าใจกันดี ถ้าไม่ขายไม่รู้จะไปทำอะไร ตำรวจก็เข้าใจกัน อยู่ด้วยกัน บางทีก็ช่วยเหลือกัน ให้เงินเขาใช้บ้าง บางที่ตำรวจก็มาซื้อเอง เราก็ลดให้พิเศษ หรือบางที่ตำรวจฝั่งไทยก็มาซื้อเราก็ให้ราคาพิเศษ ช่วยเหลือกัน” คำตอบด้วยน้ำเสียงเรียบง่ายของแม่ค้าคนนี้ฟังผิวเผินก็ไม่มีอะไรต้องคิดมาก แต่เมื่อสอบถามหยังลึกในด้านการจัดการพื้นที่ตลาดของภูมิจังหวัดแล้ว ทำให้รู้ว่าตลาดโอร์เสม็ดถูกย้ายออกจากพื้นที่เดิม เพราะคาสีโน ซึ่งเธอบอกว่า “เป็นของนักธุรกิจไทย” แต่ความจริงเป็นอย่างไรไม่รู้ เป็นเพียงคำบอกเล่าของเธอ ตลาดใหม่ที่อยู่ที่เช่า โดยเจ้าของคาสีโนสร้างให้ใหม่และให้เช่า หลังตลาดเป็นที่พักของพนักงานที่ทำงานในคาสีโน และสร้างเป็นตลาดสดอยู่ติดกัน

ภาพที่ 15 ประตูเข้าตลาดใหม่อร์เสม็ด

จากกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐของไทยและกัมพูชา ทำให้ตลาดการค้าชายแดนมีความแตกต่างกัน ตลาดในฝั่งไทย พลุกพล่านด้วยผู้คนในวันพุธ เสาร์ และอาทิตย์ ส่วนตลาดใหม่อร์เสม็ดก็เป็นไปยังสงบเงียบดั้งเดิม ประเด็นอยู่ที่การขายสินค้าเลียนแบบและละเมิดลิขสิทธิ์แบบเลียงภาชีในพื้นที่ชายแดนอยู่ได้อย่างไร จากคำบอกเล่าของแม่ค้าดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นเงื่อนไขทางพื้นที่กายภาพ การลักลอบนำเข้ามาฝั่งไทย ทำได้โดยให้คนเขมรที่รับจ้างขนนำไปที่ละชั้น หรือหาช่องทางที่ลับตาคน ปลอดภัยจากเจ้าหน้าที่รัฐ และให้สินบนเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ตำรวจคนหนึ่งในอำเภอทาบเซ็งเขาได้เล่าว่า “ส่วนใหญ่ก็ลงไปซื้อเหล้ามาในงานเลี้ยงสำคัญ ๆ เพราะเหล้าที่นั่นถูก ก็รู้จักกันหมดทั้งตม.และฝ่ายทหาร ขอเขาเข้าไปแล้วก็ออกมา โดยไม่ต้องทำใบผ่านแดน”

ป้ายประกาศเตือนเป็นภาษาเขมรปิดหน้าประตูผ่านแดนจากกัมพูชา โดยสำนักงานจัดเก็บภาษีอากร โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ ระบุว่า “ระวัง บุหรี่ปลอม ห้ามนำเข้าบุหรี่ไทยทุกประเภทเข้ามาในราชอาณาจักร ผู้ใดละเมิดระวางโทษปรับ 15 เท่า ของละ 540 บาท หรือห่อละ 5,400 บาท และอาจถูกดำเนินคดีตามกฎหมายอื่น ๆ อีกด้วย ด้วยความปรารถนาดีจาก สำนักงานจัดเก็บภาษีอากร โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง และสำนักงานตำรวจแห่งชาติ” ดูจะไม่เป็นผลอะไรกับกระบวนการนำเข้าบุหรี่ปลอมและเหล้าหนีภาษี

คาสีโน" ในรถร่วมเดินทางประกอบด้วยนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาสองคน หญิงมีอายุราวห้าสิบสามคน สาววัยทำงานสองคน รถออกจากสถานีขนส่งสุรินทร์ ค่าโดยสาร 60 บาท เดินทางผ่านอำเภอปราสาท รถหยุดให้ผู้โดยสารคนอื่นลง และผู้โดยสารใหม่ขึ้นเพิ่มตามจำนวนที่ลง ออกจากปราสาทมุ่งหน้าเข้ากาบเชิง ขณะเดินทางผู้วิจัยได้สนทนาจีบถะเรื่องราวคาสีโนบ้างเล็กน้อย เขาก็ตอบบ้าง ไม่ตอบบ้าง แต่สีหน้าของเขายิ้มแย้ม รถถึงบ้านด่าน และปลายทางที่ช่องจอม

ผู้โดยสารเหลือผู้วิจัย เขา (ประศักดิ์ ทองโปรย) และหญิงมีอายุอีกสามคน มุ่งหน้าเข้าสู่ด่านตรวจคนเข้าเมือง เขียนใบผ่านแดนเสร็จยื่นประทับออกไปพร้อมกับเขา มีรถรับส่งไปที่โอร์เสม็ดรีสอร์ท เมื่อเข้าไปถึงเกือบทั้งหมดเป็นคนไทย จากกาฟังเสียงพูดจากัน พนักงานแจกไฟเป็นชาวเขมรก็มึนๆ รู้จากสำเนียงแปร่ง ๆ เขาพาผู้วิจัยเดินดูรอบห้องแล้วบอกว่า "ผมจะเล่นแล้วนะเล่นด้วยกันไหม" ผู้วิจัยปฏิเสธแล้วขอตัวออกมาเพื่อหาที่พัก

เช้าวันเสาร์ผู้วิจัยออกจากที่พัก เดินชมตลาดโอร์เสม็ดใหม่เช้าแล้วเดินกลับมาที่บ่อนเซ่นเดิม เห็นผู้คนกำลังทยอยตีประทับพาสปอร์ตออกจากเขตแดนประเทศไทยเข้ามาสู่กัมพูชา ขึ้นรถสองแถวรับส่งเข้าคาสีโนคันแล้วคันเล่า เห็นประศักดิ์ออกมาแล้วเล่าให้ฟังเรื่องเมื่อคืนว่า "เสียช่วยฉิบหายเลย เดี่ยววันนี้เอาใหม่" แล้วชวนกันนั่งกินกาแฟสนทนากันเรื่องคาสีโน เล่าไปเล่ามา เขาก็เล่าประวัติการเล่นให้ฟังอยากสนุกกว่า

"เมื่อก่อนเขาบวชเรียนมา จบแล้วลาสิกขามาสอบบรรจุเป็นรับข้าราชการครูหลังจากนั้นก็โอนย้ายมาทำงานที่เคยบวชเรียนมามันถนัดกว่าเป็นครูในจังหวัดสุรินทร์ ไม่คิดจะเล่นหรือกการพนัน วันหนึ่งเพื่อนพามาเที่ยวช่องจอม เดินซื้อของแล้วชวนเข้าไปเล่น ก็หยอดเหรียญไปเรื่อย ๆ ได้บ้าง เสียบ้าง ครั้งละห้าร้อยบาทแล้วก็กลับ ต่อมาเพื่อนพามาบ่อยเข้าก็เข้าไปเล่นไฟ่สนุกดี ก็เลยติด มีได้มีเสียเป็นเรื่องปกติ แต่เงินเดือนไม่เคยเหลือ ก็มาอย่างนี้ทุกอาทิตย์ บางอาทิตย์ติดธุระมาไม่ได้ก็ไม่ได้มา พยายามจะเลิกเหมือนกัน แต่เลิกไม่ได้ ยังไงเดือนหนึ่งต้องได้มาสักครั้งหนึ่งไม่ถือว่าติดมากนะ แต่ก็ต้องได้เห็นสีกนิตเดียวกับเขา อาทิตย์ไหนไม่มีตั้งก็ยืมเพื่อน เล่นได้ก็คืน เสียก็รอเงินเดือนออกให้เขา โชคดีไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ ไม่เช่นนั้นเปลืองกว่านี้แน่เลย"

ผู้วิจัยได้คุยกับนารี สมัย พนักงานในคาสีโน เธอบอกว่า "เป็นคนจังหวัดกันดาล แฟนชายของที่ตลาดช่องจอม เงินเดือนค่าจ้างที่ได้เดือน 4,000 บาท เช่าบ้านอยู่ ติดกับตลาดโอร์เสม็ดมาทำงานที่นี่ได้สี่ปีแล้ว จากที่สังเกตเห็นก็มีชาวกัมพูชาเข้ามาเล่นบ้างแต่ไม่มาก ส่วนใหญ่มาจากแขกต่างชาติ แล้วมาเล่นเป็นเพื่อน ส่วนคนในชุมชนโอร์เสม็ดไม่มีเลย เพราะไม่มีเงินเล่น"

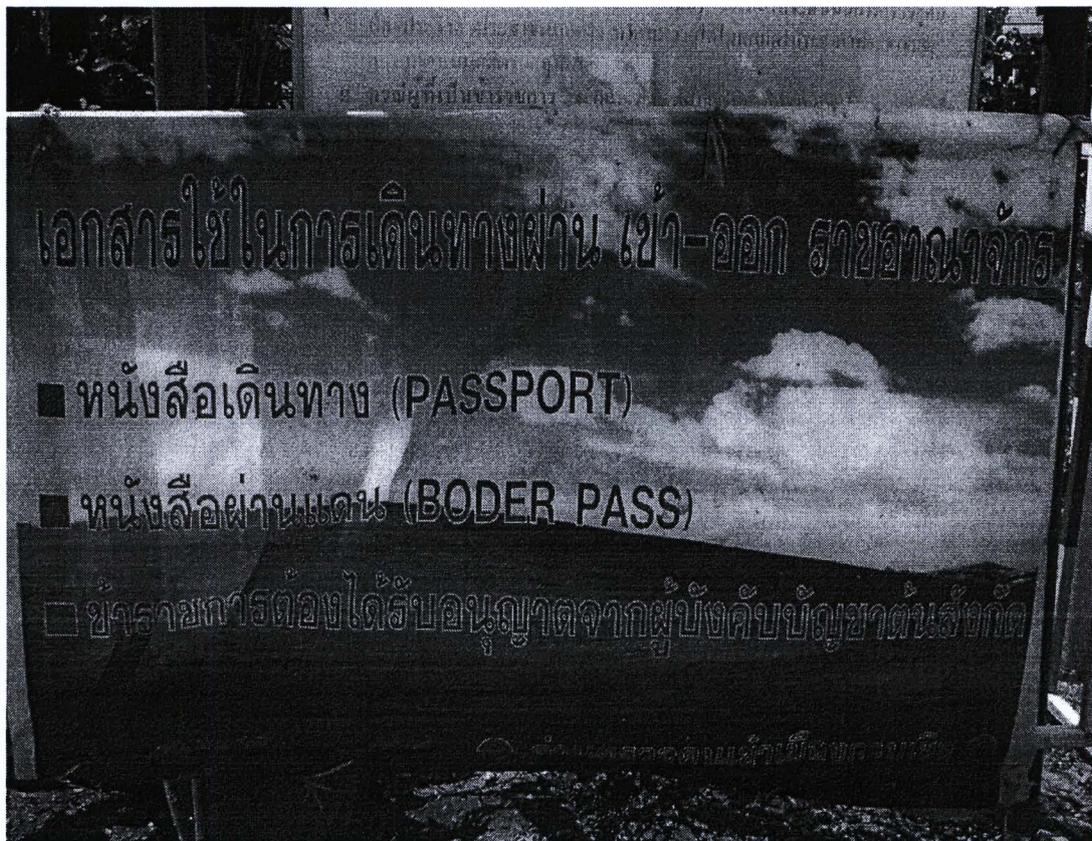
ทุนข้ามชาติเข้ามาในลักษณะคาสีโน ผู้คนที่นิยมและติดการพนันย่อมแสวงหาความผันและความสนุกสนานกับการเล่น ไม่ใช่เพียงแค่เขา(ประศักดิ์)คนเดียว จากการสัมภาษณ์ชาวบ้าน

ด้าน ในชุมชนบ้านด่านเคยมีปัญหาสังคมเพราะบ่อนนี้มาแล้ว ครอบครัวแตกแยก และมีหนี้สิน นอกจากนี้ธุรกิจใหม่ในชุมชนบ้านด่านก็เกิดขึ้น คือ ปล่อยเงินกู้นอกระบบ จำนำรถยนต์นอกระบบ ในราคาถูก ชาวบ้านเล่าว่า “มีนายก อบต.คนหนึ่งต่างจังหวัดเอารถราชการมาจำนำ ข้าราชการครู หลายคนก็เอารถมาจำนำแล้วไม่มีเงินมาไถ่คืนก็มี”

บ่อนคาสีโนเป็นธุรกิจข้ามชาติขนาดยักษ์ ตัวธุรกิจเองมิได้สร้างรายได้ขึ้นใหม่ แต่เป็นการถ่ายโอนรายได้ หรือเปลี่ยนมือจากคนกลุ่มหนึ่งไปสู่คนอีกกลุ่มหนึ่ง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ, 2543) เส้นแบ่งเขตแดนแห่งระหว่างรัฐชาติที่ยืนยันว่าเป็นพื้นที่ภูมิรัฐศาสตร์ก็ไม่อาจขวางกั้นทุนข้ามชาตินี้ได้ ถึงแม้มีการรณรงค์จากนโยบายแห่งรัฐกับผู้คนในความควบคุมของรัฐชาติเพียงใดก็ตาม ข้อยกเว้นและการละเมิดกฎ ในอาณาบริเวณ (border lands) ทำให้ดูเหมือนเป็นอันเดียวกัน ผู้คนจะแสวงหาและฝ่าวงล้อมการควบคุมของรัฐชาติที่ยืนยันในเส้นเขตแดนนั้น

ภาพที่ 16 ป้ายประกาศรณรงค์ทางราชการ

ภาพที่ 18 ป้ายประกาศห้ามข้าราชการที่ไม่ได้รับอนุญาตผ่านแดนจากผู้บังคับบัญชา

2. มอเตอร์ไซค์รับจ้างในตลาด

“ไปตลาดไซ้ใหม่ ยี่สิบบาท” คำกล่าวเชิญผู้โดยสารของมอเตอร์ไซค์รับจ้างบริเวณจุดผ่านแดนช่องจอม โดยนำเสนอภาพแห่งตลาดกับผู้ที่เดินเข้ามาจากข้ามแดนมาจากกัมพูชา แต่เมื่อข้ามฟากไปอีกฝั่งหนึ่ง เสียงมอเตอร์ไซค์รับจ้างร้องทักเชิญผู้ชายว่า “ไปเที่ยวผู้หญิงใหม่ สวย ๗ น่ารักทั้งนั้น” แต่ร้องทักเชิญผู้หญิงว่า “ไปเที่ยวตลาดใหม่ครับ” ร้องทักก่อนที่แขกจะเดินทางขึ้นรถสองแถวเข้าคาสีโน

ผู้วิจัยรู้สึกนึกเงินกับคำร้องทักเชิญของมอเตอร์ไซค์รับจ้างชาวกัมพูชา เนื่องจากไม่เคยถูกเชิญชวนอย่างโจ่งแจ้งต่อหน้าต่อตาผู้คนหลากหลายที่เดินทางข้ามแดนไป เคยคุยกับเพื่อนนักวิจัยที่เดินทางไปด้วยกันว่ารู้สึกเงินหรือไม่ คำตอบที่ได้คือ “เราออกจากประเทศ เหมือนกับการออกจากคอก อีสระเสรีภาพ” ดูเหมือนนักวิจัยผู้นี้จะรู้สึกอิสระจากกรอบกฎหมายที่รัฐชาติไทยได้กำหนดไว้ตั้งแต่เกิด

ผู้วิจัยสัมภาษณ์มอเตอริสค์รับจ้างทั้งสองฟากฝั่ง มีความคิดแตกต่างกันพอสมควรในเรื่องการแย่งชิงผู้โดยสาร ระเบียบการแต่งกาย และการนำเสนอ การนำเสนอภาพลักษณ์การขายบริการทางเพศของมอเตอริสค์รับจ้างของเขมร แสดงให้เห็นว่า เขาเข้าใจว่าผู้ชายไทยนิยมชมชอบกับการเที่ยวในลักษณะนี้แทบทุกคน จากการสัมภาษณ์นายที คนขับมอเตอริสค์รับจ้างชาวกัมพูชาสารที่รับส่งประจำของผู้วิจัย เขาเกิดที่จังหวัดเสียมเรียบ แต่ครอบครัวย้ายมาอยู่ในชุมชนโอร์เสม็ดตั้งแต่สงครามสงบ และมีบ้านเรือนเป็นคนตนเอง แต่พื้นที่ที่อาศัยอยู่ไม่เหมาะกับการประกอบอาชีพการเกษตร เพราะเป็นที่เนินสูงติดเชิงเขา เกือบของป่าชายและแล่งกับข้าวสารกินมาตลอดกับชุมชนบ้านด่าน แต่เมื่อจุดผ่านแดนเปิดตลาด ตนก็ยึดอาชีพมอเตอริสค์รับจ้างเป็นอาชีพหลัก และรับส่งได้ทุกเมื่อ คำตอบเกี่ยวกับการทักเชิญผู้โดยสารครั้งแรกของนายที เขาก็ตอบอย่างหนักแน่นว่า “ผู้ชายทุกคนแหละพี่ ชอบผู้หญิง และผู้หญิงที่ขายบริการเป็นชาวเวียตนามส่วนใหญ่ เขมรก็มีน้อย ผมไม่ดูถูกเขาหรอก อยากให้เขาได้งาน ได้เงินใช้ ผมก็เสนอแนะให้เขาด้วย” ผู้วิจัยถามต่ออีกว่า “เขามีค่าตอบแทนให้หรือไม่” นายทีตอบว่า “ก็แล้วแต่ครับ มีก็เอา ไม่มีก็ไม่เป็นไร ถือว่าช่วยกัน เพราะต่างคนต่างย้ายถิ่นมาเพื่ออาชีพ เพราะทุกวันนี้ในเมืองใหญ่ ๆ เขากำลังกวาดล้างไม่ให้มีอาชีพนี้ ถึงพวกเขาสมัครใจก็ตาม”

จากคำเล่าของนายทีทำให้เข้าใจเรื่องอาณาบริเวณชายแดน ถึงแม้จะมีการปราบปรามการค้าประเวณีในพื้นที่เมือง ซึ่งเป็นแหล่งมีผู้คนและทุนมากมาย แต่กฎหมายของรัฐบาลก็ควบคุมได้อย่างทั่วถึง ผู้คนรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชาติไปด้วย แต่ในอาณาบริเวณชายแดน ย่อมมีข้อยกเว้น และง่ายต่อการประกอบอาชีพที่รัฐชาติห้าม เขายังเสริมต่ออีกว่า “คนไทยส่วนใหญ่ชอบสาวเวียตนาม ส่วนฝรั่งชอบสาวเขมร ไม่รู้ว่าเพราะอะไร” ผู้วิจัยก็ถามเขาอีกว่า “ทำไมไม่เอาตลาดมานำเสนอก่อนละ และนำเสนอเรื่องวัด เรื่องหมู่บ้านชุมชน” เขาตอบแย้งว่า “ไม่ได้ผลหรอกพี่ มีน้อยที่มาแล้วอยากไปวัด ไปเที่ยวในหมู่บ้านเฉย ๆ ส่วนใหญ่ก็ไปกินเหล้า ร้องเพลง และเที่ยวสาวเท่านั้นแหละ พี่” ผู้วิจัยถามเขาว่า “แล้วนายทีเองเคยเที่ยวหรือเปล่า” เขาตอบด้วยความมั่นใจว่า “หะ ! ไม่เคยเลย เพราะครั้งหนึ่งก็ 500 บาทแล้ว ผมวิ่งมอเตอริสค์ได้วันละไม่เกินสองร้อยบาท จะเอาอะไรไปเที่ยวครับ อีกอย่างก็กลัวโรคเอดส์ด้วย” คำถามและตอบของผู้วิจัยดังกล่าวข้างต้นเพื่อแสดงให้เห็นถึงอาณาบริเวณชายแดนถูกครอบงำโดยทุนได้ง่าย และเป็นพื้นที่ที่ยากต่อการควบคุมเมื่อย้อนไปถามผู้คนในชุมชนบ้านด่าน ในเรื่องนี้ ปรากฏว่ามีชายมีอายุหลายคนนิยมข้ามฟากมาเที่ยวสาวในชุมชนโอร์เสม็ด บางครั้งก็ข้ามแดนในช่องธรรมชาติไม่ได้เข้าออกตามช่องทางของจอม

หนักกลับมาหามอเตอริสค์รับจ้างของชุมชนบ้านด่าน ที่ผันตนเองมาจากเป็นเซ็นรถบรรทุกสินค้าแลกเปลี่ยนในอดีตครั้งเป็นตลาดมืด ตลาดจุดผ่อนปรน และตลาดสมบัติ แต่เมื่อ

เป็นตลาด อบจ. ก็เปลี่ยนมาเป็นขับมอเตอร์ไซค์รับจ้าง เนื่องจากเส้นทางจากจุดผ่านแดนกับตลาดห่างกันจึงเปลี่ยนเป็นการใช้รถมอเตอร์ไซค์ลากรถเข็น และเปลี่ยนเป็นมอเตอร์ไซค์รับจ้างแทน และมีการจัดระเบียบการวิ่งมอเตอร์ไซค์รับจ้าง ทั้งการแต่งกาย และลำดับการรับส่งผู้โดยสาร ปราบปรามการฉ้อโกงที่เห็นในมอเตอร์ไซค์รับจ้างที่ชุมชนบ้านด่านหันมาประกอบอาชีพเสริมที่ว่าจากการทำนาก็คือ ในวันเสาร์อาทิตย์มีนักเรียนระดับมัธยมศึกษามาวิ่งรับจ้างช่วยพ่อแม่ทั้งชายและหญิง

3. ผู้คนในตลาดกับพยานรักต่างรัฐ : พ่อเขมรไทย แม่เขมรกัมพูชา

“ผู้เกิดโดยบิดาหรือมารดาเป็นผู้มีสัญชาติไทย ไม่ว่าจะเกิดในหรือนอกราชอาณาจักรไทย” ความตามพระราชบัญญัติสัญชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2535 มาตรา 4⁶ ข้อที่ (1)

ที่ยกความตามมาตรานี้มาเป็นประเด็นศึกษา เนื่องจากผู้วิจัยได้เดินทางไปสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์ครูในโรงเรียนบ้านด่าน มีโอกาสอยู่ร่วมกับนักเรียน ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนในชุมชนบ้านด่าน มีนักเรียนจากฝากฝั่งชุมชนบ้านโอรส์เสม็ดกัมพูชามาเรียนบ้าง “แต่เมื่อมาเรียนแล้วเรียนได้สูงสุดแค่ ป.3 ก็หายไปโดยไม่บอกลา คงไปเรียนในโรงเรียนโอรส์เสม็ด ทางโรงเรียนโดยผู้อำนวยการรู้สึกกังวลใจเหมือนกันว่าจะติดตามนักเรียนได้อย่างไร เพราะนักเรียนต่างรัฐชาติ ต้องข้ามพากไป ไม่รู้ว่าหลักสูตรการเรียนเป็นอย่างไร โรงเรียนของเขา สาเหตุที่มาเรียนที่นี้ก็เพราะว่าพ่อแม่ค้าขายในตลาด จากการสอบถามผู้ปกครองเด็ก เขาบอกว่ามาเรียนเพื่อให้รู้ภาษาไทยพูดได้อ่านได้และเขียนได้ก็พอ ไม่ต้องเรียนให้จบตามหลักสูตรหรอก เพราะต้องไปเรียนตามหลักสูตรบังคับรัฐกัมพูชาอีก” (นายวิชัย মহามาตย์, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2552) จากข้อมูลระบบการศึกษาของกัมพูชามีเดิมแตกต่างจากไทยเพิ่งจะปรับเปลี่ยนเป็นระบบ 6+3+3 เหมือนไทยเมื่อปี ค.ศ. 1996⁷ (กรกฎหวั่น วัชรณัฐ, 2009 : 20) นักเรียนชาวกัมพูชาน่าจะไปเรียนต่อในระดับประถมศึกษาปีที่ 4

ผู้วิจัยได้เข้าสัมภาษณ์นักเรียนชาวกัมพูชาเกี่ยวกับประวัติส่วนตัว ภูมิลำเนา และสาเหตุที่มาเรียนที่โรงเรียนบ้านด่าน ได้เจอกับนักเรียนคนหนึ่ง ชื่อ จินดา (นามสมมติ) นามสกุลเหมือนผู้ให้ข้อมูลในชุมชนบ้านด่าน จึงถามว่า เป็นลูกหลานใคร จึงทราบว่าเป็นคนบ้านด่าน แม่เป็นคนบ้านโอรส์เสม็ด และก็ไม่ได้ถามเรื่องส่วนตัวน้องมากนัก เพราะเกรงหนูจะเกรง ก็เลยไปสอบถามคุณครู ครูเล่าเรื่องราวพ่อของหนูจินดาให้ฟังอย่างละเอียด โดยที่ผู้วิจัยยังไม่ได้ถามผู้เป็นพ่อเลย

¹⁰ ให้ยกเลิกความในมาตรา 7 แห่งพระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2508 และใช้ความตามมาตรานี้แทน

¹¹ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1975 กัมพูชาใช้ระบบการศึกษา 13 ปี (6+4+2+1) ต่อมาในปี ค.ศ. 1979 ในระบบ 10 ปี ต่อมา ก็เปลี่ยนเป็นระบบ 11 ปีในปี ค.ศ. 1986-1996 รายละเอียดเพิ่มเติมใน กรกฎหวั่น วัชรณัฐ, การหวั่นเสาศุภฯ, ผู้แต่ง, 1999.

พ่อเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับงานวิจัยชื่อว่า นายเจีย(นามสมมติ) แต่งงานกับสาวชาวกัมพูชา คงไม่ได้จดทะเบียนเพราะว่า มีเมียอยู่ที่ชุมชนบ้านด่านด้วย แต่ก็ทราบจากปากของนายเจียเองว่า เหตุการณ์บังเอิญขณะเป็นผู้รับใช้รัฐในการหาข้อมูลพื้นที่ ต้องไปแฝงตัวอยู่ในพื้นที่จึงต้องแต่งงาน เมื่อมีลูกด้วยกันก็ต้องรับผิดชอบ แต่ไม่ถามว่า ลูกได้สัญชาติหรือเปล่า ถ้าปฏิบัติตามกฎหมายมาตราดังที่ได้ยกมาข้างต้นคงได้สัญชาติไทยด้วย ซึ่งก็ยังไม่ทราบว่า กฎหมายสัญชาติของกัมพูชาเป็นอย่างไร ผู้วิจัยพยายามสืบค้นแต่ยังไม่เผยแพร่

ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตวิถีชีวิตของหนูจินดา เขามีความสนิทสนมกับเพื่อนร่วมห้องที่เป็นคนไทยและคนเขมรมากพอสมควร เพื่อนชาวไทยก็ไม่รังเกียจ เล่นกับเขาอย่างไม่คำนึงถึงว่ามีมารดาเป็นชาวเขมร และในขณะที่หนูจินดาพูดไทยไม่ค่อยชัดเท่าไรนัก แต่เธอก็พยายาม ผวนอกกับเพื่อน ๆ พวกนั้นแนะนำ ผู้สัมภาษณ์พยายามพูดภาษาเขมร(กัมพูชา)ด้วย เธอตอบเพียงบางคำ แต่สำเนียงก็ชัดเจนเหมือนเขมรในกัมพูชา

ตื่นเช้านายเจียไปรับเมีย(น้อย)และลูกจากชายแดน แล้วเมียไปที่ตลาดสมบัติ ทำหน้าที่เลี้ยงวัวในพื้นที่ที่ตนเคยทำงานอยู่ด้วย แล้วมาส่งลูกไปโรงเรียน และตอนเย็นก็ไปส่งกลับ ทำอย่างนี้เป็นประจำ บางครั้งก็ให้เมียนอนที่กระท่อมที่ตลาดนั้นเองก็มี เพื่อได้มีเวลาอยู่ร่วมกับเมียและพยานรักต่างรัฐชาติ

หนูจินดาจะเรียนจนจบมัธยมปีที่ 3 ในโรงเรียนบ้านด่านหรือไม่ เป็นสิ่งที่ต้องรอคอยในอนาคต ในกรณีเดียวกันนี้ ชาวบ้านหลายคนเล่าให้ฟังว่า มีหลายคน แต่บางคนก็ย้ายไปอยู่ด้วยกันที่โอรเสม็ด ปลูกบ้านให้สวยงาม โดยเฉพาะผู้มีอันจะกินในพื้นที่ บางคนก็ไปทำมาหากินด้วยกันก็มี อาณาบริเวณพื้นที่ชายแดนเป็นสิ่งที่เข้าใจกันได้ว่าเกิดขึ้นได้ในทุกพื้นที่ ถึงแม้รัฐชาติทั้งสองพยายามขีดเส้นแบ่งเขตแดนไม่ให้ผู้คนทั้งสองฟากฝั่งไปมาหาสู่กันได้ตามใจปรารถนาก็ตาม พื้นที่ตลาดถือว่าเป็นพื้นที่ที่ผู้คนในตลาดและชุมชนมีการปะทะปฏิสัมพันธ์กันทั้งในแง่ของการแลกเปลี่ยนสินค้า วิถีชีวิต และวิถีแห่งครอบครัว กรณีหนูจินดาเป็นตัวอย่างในการปฏิสัมพันธ์กันในแง่การสร้างครอบครัวที่เกิดจากการตลาดแลกเปลี่ยนสินค้า และการค้าขายในชุมชน ยังมีกรณีตัวอย่างที่เกิดขึ้นก็คือ การแต่งงานเพื่อธุรกิจ ปราบกฏพบผู้คนในพื้นที่แต่งงานกับชาวกัมพูชาเพื่อการนำเข้านำออกสินค้าข้ามแดนประมาณ 3 ครั้งเรือน มีธุรกิจชุมชนเกิดขึ้น เช่น สร้างรีสอร์ทที่พักสำหรับคนท่องเที่ยว ร้านขายของชำ และร้านซักรีด เป็นต้น